

YENİ BİR ÖRGÜTLENME BİÇİMİ OLARAK SANAL CEMAATLER***Mehmet HABERLİ*****Öz**

Son yıllarda yeni bir sosyal alan haline gelen internet, birey ve sosyal organizasyonlara zaman ve mekândan bağımsız bir iletişim ortamı sunmaya başlamıştır. Bu durum birey ve sosyal organizasyonların internet ortamında örgütlenmesine yol açmış ve sanal cemaat yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda makalede, sanal cemaatlerin anlaşılması amacıyla öncelikle geleneksel cemaat kavramı üzerinde durulacaktır. Buna bağlı olarak da insanların ortak değer ve düşüncelerini paylaşmalarına imkân sağlamaları noktasında sanal cemaatler ele alınacaktır. Bu yeni toplulukların ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel cemaat yapılarının nasıl ve hangi koşullarda sanal ortama transfer oldukları da ele alınacaktır. Buradan hareketle sanal cemaatlerin geleneksel cemaatlerden farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Cemaat, Sanal Cemaatler, Örgütlenme

VIRTUAL COMMUNITIES AS A NEW FORM OF ORGANIZATION

118

Abstract

In recent years, the internet that has become a social environment has commenced to offer a communicative space which is independent from space and time to individuals and social organizations. This circumstance has led individuals and social organizations to organize in the internet milieu and to the emergence of the structure of virtual communities. In this sense, the concept of traditional community will be emphasized in order to make virtual communities understandable in the article. Accordingly, virtual communities will be scrutinized within the framework of how they have provided opportunities to people to share their common values and thoughts. The transfers of the structures of traditional communities to cyberspace with the emergence of these new communities will be also examined. Thus, the different aspects of virtual communities from traditional communities will be revealed.

Keywords: Internet, Community, Virtual Community, Organization.

*Bu makale yazarın, “Sanal Din: İnternet Ortamındaki Din Olgusu Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İletişim Uzmanı, mehmethaberli@gmail.com

Giriş

Günümüzde iletişim araçları söz konusu olduğunda akla ilk gelen internet teknolojisidir. Başlangıcında, askeri birimler arasındaki bilgi paylaşımını sağlama amacıyla tasarlanmış olan bu iletişim teknolojisi, gelişiminde yakaladığı hız ile toplum tabanına hızla yayılmış ve küresel iletişim ağı konumuna yükselmiştir. Özellikle de internetin; ses, yazı ve görüntüyü bir araya getiren yapısı, diğer bir ifadeyle bütün iletişim araçlarının özelliklerini tek çatı altında toplaması, onu tüm zamanların en büyük iletişim teknolojisi haline getirmiştir.

İnternetin iletişim aracı olmasının yanında yeni bir iletişim ortamı da yaratması, bireyleri günlük hayatın fiziki sınırlılıklarından arındırmış ve onlara alternatif bir yaşam alanı sunmuştur. Daha da önemlisi, bireyler günlük hayatlarının büyük kısmını bu kitle iletişim aracıyla geçirmeye başlamışlardır. Bu durum, bireyler arası iletişim ve etkileşimin farklı bir boyut kazanmasını ve sanal cemaatler olarak nitelendirilen yeni örgütlenme biçiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, fiziksel bir varlığın zorunlu olmadığı internet ortamında ortaya çıkan sanal cemaatleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öncelikle geleneksel cemaat kavramı üzerinde durulacak; buna bağlı olarak da insanların ortak değer ve düşüncelerini paylaşmalarına imkan sağlamaları noktasında sanal cemaatler irdelenecektir. Bu bağlamda internet kullanıcılarının nasıl ve ne şekillerde sanal cemaat meydana getirdikleri ele alınacaktır. Buradan hareketle, bu yeni cemaat yapısının geleneksel cemaat yapısından farklılıkları ve benzerlikleri incelenip konunun boyutları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Geleneksel Cemaatler

Genel sosyolojik tanımlara göre cemaat, belirli bir coğrafyada toplanmış, aynı dil ve aidiyet hissi gibi ortak değerler etrafında bir araya

gelen insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır.¹ Ortak mekân ve zaman bağlamında insanların yüz yüze iletişimi sonucu şekillenen bu toplum birimlerinin, kendilerine has yapıları, aktiviteleri, organizasyonları, dilleri, kültür ve kimlikleri bulunmaktadır.² Bu toplumsal birimlerin yapısı konusunda açıklama getirmeye çalışan ilk kişi Alman Sosyolog Ferdinand Tönnies (1855-1936)'tir.³ Tönnies, bireylerarası iletişim sonucu ortaya çıkan toplumsal birimleri *Gemeinschaft* (Cemaat) ve *Gessellschaft* (Cemiyet) olmak üzere iki genel tipoloji altında toplamıştır. Söz konusu tasnifte *Gemeinschaft*, belirli bir coğrafyayı paylaşan bireylerin oluşturduğu ve yakın ilişkilerin hâkim olduğu toplumsal birimleri; *Gessellschaft* ise⁴ modern endüstriyel ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumsal birimleri ifade eder.

Gemeinschaft tarzı toplulukların oluşumunda, bireylerin dürtüleri, bilinçdışı güdüleri ve doğal iradeleri etkilidir. Bu cemaat üyelerini bir arada tutan unsurlar; akrabalık, komşuluk ve arkadaşlıktır.⁵ Cemaate hakim olan unsurlar, birlik ve dayanışmadır. Bu durum, cemaat üyelerinin doğuştan getirdikleri ortak özellikler ve fiziksel ortamdaki yakınlığın yanısıra⁶ cemaatlerdeki ilişkilerin yüzyüze, içten ve duygu ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Aileler, köyler, klanlar veya dini cemaatler bu tip topluluklara örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer toplumsal birim olan *Gessellschaft*; kentleşme,

¹ Bkz. Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York: Oxford University Press, 1983, s. 75; Williams, cemaati tanımlarken; kavramın devlet, toplum ve ulus gibi sosyal organizasyonlardan farklı olarak hiçbir zaman negatif ve ayrılıkçı bir anlamda kullanılmadığını da ifade eder. (Bkz. a.g.e, s. 76); Ayrıca cemaat kavramının farklı tanımları için bkz. Graham Crow, "Community", *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, (Edt. George Ritzer), Massachusetts: Blackwell Publishing, 2007, s. 17; David W. McMillan-David M. Chavis, "Sense of Community: A Definition and Theory", *Journal of Community Psychology*, c. 14, 1986, s. 9.

² Jan Van Dijk, *The Network Society Social Aspects of New Media*, London Sage Publications, 2006, s. 166.

³ Bkz. Mehmet Fikret Gezgin, "Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 22, 1988, s. 193.

⁴ Bkz. Ferdinand Tönnies, *Community and Civil Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 22.

⁵ Bkz. Tönnies, *Community and Civil Society*, s. 28.

⁶ Bkz. Tönnies, *Community and Civil Society*, s. 28.

endüstriyel hayat, toplumsal hareketlilik gibi sebeplerle bir araya gelen; kişisel çıkarların ön planda tutulduğu resmi, geçici ve rasyonelliğe dayalı toplumsal yapıyı ifade eder. Rasyonel iradenin eseri olan bu grupların üyeleri⁷, siyaset, ticaret veya çeşitli toplumsal meseleler gibi ortak amaçlar etrafında bir araya gelirler. *Cemiyet* tipi ilişkilere, modern yönetimlerin bürokrasi sistemleri, ordular, ticari şirketler ve endüstri kuruluşları gibi belirli hukuki metinler etrafında bir araya gelen topluluklar örnek olarak verebilir.

Endüstri öncesi ve sonrası toplumsal birimleri ifade eden bu kavramlar, bilginin egemen olduğu post endüstriyel dönemde ortaya çıkan toplum birimlerini tanımlamakta yetersiz kalmaya başlamıştır. Nitekim, sosyal ağ uzmanlarından Douglas Schuler, geleneksel topluluk kavramlarının birçok açıdan eskimiş olduğuna vurgu yapmış; geleneksel toplulukların değişmez, normatif ve homojen yapıdan arınmak zorunda olduklarını belirterek, bu kavramların günümüz toplum yapısındaki değişimlere uygun olarak güncellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸

Teknolojik gelişmeler, özellikle de yeni iletişim teknolojilerinden internet, insan iradesi ve ortak mekân gibi ölçütler esas alınarak şekillenen cemaat ve cemiyet gibi toplumsal örgütlenme anlayışlarının değişmesine ve toplumsal birimlerin yeniden ele alınmasına yol açmıştır. Bireyler arasındaki ilişkilerin fiziksel yakınlıkla ifade edildiği dönem kapanmaya yüz tutmuş⁹ ve toplumsal birimler, onları bir araya getiren ortak değerler üzerinden ele alınmaya başlanmıştır.¹⁰ Bu bağlamda, sosyal ağlar (social networks) konusundaki önemli akademisyenlerden Barry Wellman; sosyal, ekonomik ve politik değişimler sonucunda

⁷ Bkz. Tönnies, *Community and Civil Society*, ss. 52-53.

⁸ Douglas Schuler, *New Community Networks: Wired For Change*, Addison-Wesley New York: Publishing Company, 1996. www.scn.org/ncn/chpt1.htm (30.03.2011)

⁹ Barry Wellman-Milena Gulia, "Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don't Ride Alone", *Communities in Cyberspace*, (Edt. M. A. Smith-P. Kollock), Routledge, New York, 1999, s. 169.

¹⁰ Katie J. Ward, "Cyber-Ethnography and the Emergence of the Virtually New Community", *Journal of Information Technology*, c. 14, 1999, s. 98.

ortaya çıkan yeni örgütlenme biçimlerinin cemaat kavramını aşındırdığını; coğrafi yakınlık ve dayanışma esasına dayalı olarak şekillenen cemaat yapısının yerini sosyal ağlara bıraktığını söylemiştir. Wellman, ulaşım araçları (araba, uçak vb.) ve iletişim araçlarının (telefon ve bilgisayar ağları) uzak mesafelerdeki insanların birbirleriyle sosyal ilişki kurmasına imkan tanımaya başladığını ifade etmiştir.¹¹ Buradan hareketle Wellman, bu etkenler sonucunda ortaya çıkan sosyal ağları; “sosyal kimlik ve aidiyetin bulunduğu, sosyalleşme ve bilgi paylaşımına imkan veren sosyal örgütlenmeler” şeklinde tanımlamıştır.¹² Wellman’ın bu yeni tanımlamasıyla cemaat, ortak mekânı paylaşan bireyler topluluğu anlamından soyutlanarak; ortak değer ve ilgi alanı etrafında bir araya gelen insan topluluklarını ifade etmeye başlamıştır. Böylelikle, Tönnies’in geleneksel cemaat ve cemiyet ayrımı, yerini sosyal ağlara bırakmıştır.¹³

2. Sanal Cemaatler

122

Sanal cemaatler, sosyal hayat ile yeni iletişim teknolojilerinin buluşmasının doğal bir sonucu olarak bilgisayar ağları üzerinde ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bu cemaatleri 1970’li yıllarda BBS¹⁵ ve USENET¹⁶ üzerinde

¹¹ Barry Wellman, “An Electronic Group is Virtually A Social Network”, 1996, s. 5. www.homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications (12.11.2012)

¹² Barry Wellman, “Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking”, *International Journal of Urban and Regional Research*, c. 25 (2), 2001, s. 228.

¹³ Dawson, “Religion and the Quest for Virtual Community”, s. 76.

¹⁴ Susan E. George, “Believe It or Not: Virtual Religion in the 21st Century”, *International Journal of Technology and Human Interaction*, c. 1(1), 2005, s. 62.

¹⁵ **BBS (Duyuru Panosu Sistemleri):** BBS’ler (Bulletin Board System), çeşitli kullanıcılar tarafından yayınlanan, organize edilmiş mesajların herkese açık şekilde erişilebildiği yığın olarak tanımlanmaktadır. E-mailin farklı bir varyasyonu olan BBS’ler, ulaştığı kitle ve mesajların okunduğu alt yapı bakımından e-mailden farklıdır. E-mail sisteminde, iletiler bireysel kullanıcıların özel disk alanlarına gelirken, BBS’lerde iletiler, bütün BBS sistemi içerisinde herkesin görebileceği açık bir alana gönderilir. Gönderilen mesajlar ve haberler, sistem içerisindeki diğer kullanıcıların erişip okuyabilecekleri şekilde organize edilir. Bu bakımdan BBS’ler, okullar veya kütüphanelerde bulunan yerel duyurulardan oluşan ilan panolarının sanal ortamdaki benzerleridir. Günümüzde BBS sistemleri çok yaygın olmamakla beraber, mevcut BBS sistemlerine ise telnet aracılığıyla erişim sağlanmaktadır. Bkz. Andrew F. Wood-

ortaya çıkan forum ve haber gruplarına kadar götürmek mümkündür. İnternet kullanıcılarının birbirleriyle bu ağlar aracılığıyla iletişime girmesi sonucu; daha önce farklı bilgisayarları birbirine bağlayan ağlar, böylece aynı düşünce ve inanca sahip insanları bu sanal alanlarda bir araya getirmeye başlamıştır.¹⁷ Bu sanal alanlarda ortaya çıkan topluluklara dikkat çeken ilk kişi Howard Rheingold'dur.¹⁸ Rheingold, sanal cemaat (virtual community) kavramını ilk defa 1987'de yayımladığı “*Virtual Communities: Exchanging Ideas through Computer Bulletin Boards*” isimli makalesinde kullanmıştır.¹⁹ Rheingold, bu kavramı yüz yüze iletişim kurma imkanı bulamayan, düşünce ve fikirlerini, BBS'ler veya benzeri dijital ağlar üzerinden paylaşan

Matthew J. Smith, *Online Communication: Linking Technology, identity and Culture*, Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates, 2005, ss. 12- 13

¹⁶ **USENET (Haber Grupları):** Unix Users Networks'un kısaltması olan USENET, dünya üzerindeki milyonlarca ağ kullanıcısının, çeşitli konular hakkında haberler edindiği ve fikir alışverişinde bulunduğu, yazı ve haberlerden oluşan bir internet ağıdır. 1979 yılında ortaya çıkan bu ağ, Unix İşletim Sistemi kullanıcılarının bu program hakkında konuşmak ve bu sistemin aksaklıklarını saptayıp bunlara çözüm bulmak amacıyla bir forum oluşturma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Metin tabanlı bir iletişim uygulaması olarak ortaya çıkan USENET, birkaç açıdan BBS'lerden farklıdır. BBS'lerdeki mesajlar ve bunlara gelen cevaplar genellikle birbiri ardına gelecek şekilde organize edilirken, USENET'teki mesaj ve cevaplar belirli konu başlıkları altında toplanır. BBS'ler yerel ve belirli bir sunucu üzerinde bulunurken, USENET herhangi bir sunucu (server) üzerinde bulunmayıp oldukça geniş bir alana yayılmıştır. USENET'in temel taşı haber gruplarıdır (newsgroups). Bu gruplar, farklı ilgi konularıyla alakalı bir dizi bireysel mesajın hiyerarşik bir şekilde sıralanması sonucu oluşmaktadır. Ağa ulaşan bir kişi, diğer kullanıcılara belirli bir konu hakkındaki düşünce veya sorularını bir mesajla iletir. Bu mesajın ulaşacağı adres, bir kişi ya da elektronik posta listesi değil, haber grubunun kendisidir. Bkz. Kürşat Çağiltay, *Herkes İçin İnternet*, 14 Aralık, 2009.

www.ocw.metu.edu.tr/mod/resource/view.php?id=752 (13.10.2011)

¹⁷ Barry Wellman v.dğr., “Computer Networks as Social Networks: Collaborative Work, Telework, and Virtual Community”, *Annual Review of Sociology*, C. 22, 1996, s. 213.

¹⁸ Rheingold, ilk Sanal Cemaatlerden “The WELL” in kurucularındandır. 1985 yılında kurulan The WELL (The Whole Earth 'Lectronic Link) günümüzde de en büyük ve etkin sanal cemaatlere dendir. Geniş bilgi için bkz. Jenny Preece-Diane Maloney Krichmar-Chadia Abras, “Online Communities, History of”, *Encyclopedia of Community-From the Village to the Virtual World*, (Edt. Karen Christensen-David Levinson), California: Sage Publications, , 2003, s. 1023; www.well.com

¹⁹ Bkz. Howard Rheingold, “*Virtual communities: Exchanging ideas Through Computer Bulletin Boards*”, *Whole Earth Review*, Winter 1987.

www.findarticles.com/p/articles/mi_m1510/is_n57/ai_6203867/ (08.01.2011)

kullanıcı topluluklarını ifade etmek için kullanmıştır.²⁰ Daha sonraki çalışmalarında Rheingold, cemaat tanımını genişleterek bu kavramı birbirinden bağımsız bireylerin, belirli bir duygu ve zaman dilimi içerisinde internet ortamında gerçekleştirdikleri iletişimi ifade etmek için kullanmıştır.²¹

Sanal cemaat kavramını Rheingold'dan farklı şekilde tanımlayanlar da olmuştur. “ağ toplumu” (the network society) konusunda önemli çalışmaları bulunan Jan Van Dijk'e göre sanal cemaatler; herhangi bir zaman ve fiziksel ortamdaki bağımsız, yaşam tarzları veya benzer birçok nedenden ötürü bir araya gelmeleri mümkün olmayan kullanıcıların internet ortamında etkileşim içine girdikleri sosyal örgütlenmelerdir.²² Bradford W. Hesse ise, bu cemaatleri; enformasyon için dizayn edilmiş teknolojiler tarafından mümkün kılınan ve coğrafi sınırlılıklardan soyutlanmış topluluklar olarak tanımlamıştır.²³ Hesse, bu tanımlamasıyla, daha önce ancak aralarında coğrafi yakınlık bulunan insanlar arasında gerçekleşen sosyal ilişkilerin artık bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu “bilgi otobanı” üzerinden gerçekleşmeye başladığına vurgu yapmıştır. Geleneksel cemaat yapısının yerini sosyal ağlara bıraktığını ifade eden Wellman ise, bu örgütlenmeleri; e-mail, BBS, Haber grupları, IRC vb. internet uygulamaları aracılığıyla ortaya çıkan ve üyelerine arkadaşlık, bilgi

²⁰ Robert Curley (Edt.), *The Britannica Guide to Inventions that Changed the Modern World*, New York: Britannica Educational Publishing, 2010, s. 96.

²¹ Howard Rheingold, *The Virtual Community*, New York, 1998. www.rheingold.com/vc/book/intro.htm (22.03.2011)

²² Dijk, *The Network Society Social Aspects of New Media*, s. 166; Steven Brint, “Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept”, *Sociological Theory*, C. 19, 2001, s. 11; Campbell, *Exploring Religious Community Online...*, 2005, ss. 50-51.

²³ Bradford W. Hesse, “Curb Cuts in the Virtual Community: Telework and Persons with Disabilities”, *Proceedings of the 28th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 1995, s. 418.

paylaşımı ve aidiyet hissi sağlayan ‘sosyal ağlar’ olarak olarak tanımlamıştır.²⁴

Sanal cemaat konusundaki tanımlamalar, bu kavramın farklı noktalarına vurgu yapsa da bu tanımlardaki ortak özellik; bu örgütlenme biçiminin, belirli bir zaman ve coğrafyaya kayıtlı kalmaksızın, iletişim teknolojileri üzerine inşa edilmiş kavramsal mekânlar içerisinde ortaya çıktığıdır. Yeni bir örgütlenme biçimi olan sanal cemaatleri, iki tipoloji altında incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi olan *cemaat online* (communities online), geleneksel cemaatlerin internet ortamındaki uzantısı veya temsilcisi olan kullanıcı topluluklarını; *online cemaat* (online communities) fiziksel ortamda bir karşılığı bulunmayan ve sadece internet ortamındaki kullanıcıların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan toplulukları ifade etmektedir.²⁵ Bir diğer ifadeyle, *cemaat online* kaynağını fiziksel ortamdan alıp sanal ortama taşındığından “dolaylı sanal cemaat”; *online cemaat* ise kaynağını sanal ortamdan aldığından “doğrudan sanal cemaat” olarak da nitelendirilebilir.

²⁴ Barry Wellman-Milena Gulia, “Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don’t Ride Alone”, s. 169. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin toplumsal hayata etkisi sonucunda ortaya çıkan sosyal ağlar, günümüzdeki ‘sosyal medya’ ile karıştırılmamalıdır. Wellman’ın tanımladığı sosyal ağlar, aynı amaç, ilgi alanı veya ortak değer etrafında gerçekleşen bireylerarası ilişkilere gönderme yaparlar. Örneğin; *ChristianNetwork* ve *Hisholyospace*, Hıristiyanların sanal ortamda bir araya gelmek amacıyla oluşturdukları sosyal ağlardır. Buna karşın; ‘sosyal medya’ kavramı ise her türlü düşünce veya inanca sahip insanın bir araya gelmesine ve bunların haber, bilgi, video, resim ve benzeri paylaşımlarda bulunmasını sağlayan sanal platformları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlardan en önemlileri, 2012 yılı ocak ayı itibariyle üye sayısı 800 milyona ulaşan Facebook ile 225 milyon üyeli Twitter’dır. Şüphesiz bu sosyal medya üzerindeki 1 milyarı aşkın üyenin, aynı amaç, ilgi alanı veya değerler etrafında bir araya geldiği söylenemez. Bununla birlikte sosyal medyanın, sanal cemaatler veya sosyal ağlar açısından özelliği, isteyen herkesin aynı düşünce ve inanca sahip kullanıcılardan oluşan bir sanal cemaat/sosyal ağ oluşturmasına imkan tanınmasıdır. Bu sebeple sosyal medyayı, bünyesinde sanal cemaat veya sosyal ağların oluşturulabildiği bir Ağ Toplumu (Wired/Network Society) şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır. Örneğin, Facebook üzerinde Hz. Muhammed’i sevenler bir araya gelip kendi aralarında bir sanal cemaat/sosyal ağ oluşturabilmektedirler. Facebook ve Twitter’daki üyesi sayısı ve daha birçok istatistikî bilgi için bkz. www.thesocialskinny.com/100-social-media-statistics-for-2012/ (21.02.2012)

²⁵ Campbell, *Exploring Religious Community Online...*, s. 48-49.

Geleneksel cemaatlerin uzantısı durumunda olan dolaylı sanal cemaatlerin (*cemaat online*) temelinde, geleneksel cemaat yapıları bulunmaktadır. Bu cemaatlerin devamlılığı fiziksel ortamdaki cemaatlere bağlı olup, onlar olmadan var olmaları mümkün değildir. Ancak bu tipteki sanal cemaatler, işlevleri açısından her ne kadar geleneksel cemaat yapısının yerini tutmasalar da onların vizyon ve misyonlarını güçlendirici ek bir cemaat işlevi görmektedirler.²⁶ Dolayısıyla bu cemaatlerin üyeleri, hem fiziksel hem de sanal ortamda aktif halde olup, her iki alan üzerinde de varlık gösterirler.²⁷ Diğer bir örgütlenme biçimi olan ve kaynağını sanal ortamdan alan doğrudan sanal cemaatler (*online cemaat*) ise gerçek hayatta birbirlerini görmemiş ya da görebilme ihtimali çok düşük olan bireylerin, sanal alanlarda bir araya gelerek oluşturdukları topluluklardır. Bunlara örnek olarak; hobi, spor, müzik ve eğlence gibi aynı ilgi alanları veya din, inanç ve kültür gibi ortak değerler etrafında bir araya gelen kullanıcı toplulukları zikredilebilir.

Gerek kaynağını fiziksel ortamdan alıp sanal ortamda faaliyet gösteren, gerekse tamamen sanal ortamda kullanıcıların bir araya gelmesiyle ortak ilgi alanları ve değerler etrafında etkileşimde bulunan her grubu sanal cemaat olarak nitelendirmek doğru değildir.²⁸ Dawson'a göre kullanıcı topluluklarının sanal cemaat olarak nitelendirilebilmesi için, cemaate zemin teşkil eden site veya forum üyelerinin aşağıdaki koşullar çerçevesinde bir araya gelmeleri gerekmektedir. Bunlar;

1. Üyeler arasında etkileşimin olması
2. Üyeler arasındaki etkileşimin devamlılık arz etmesi
3. Üyelerin sabit bir kullanıcı adı (Nick) sahibi olması
4. Üyeler üzerinde sosyal kontrolün bulunması

²⁶ Dijk, *The Network Society Social Aspects of New Media*, s. 167.

²⁷ Campbell, *Exploring Religious Community Online...*, s. 148.

²⁸ Bkz. Dawson, "Religion and the Quest for Virtual Community", s. 83.

5. Sitedeki interaktivitelerin üyelerin ilgi alanlarına uygun olması

6. Paylaşılan düşünce veya aktivitelerin açık alanda yapılması ve herkesin olmasa bile makul sayıdaki üyenin katılım sağlaması şeklinde sıralanabilir.²⁹

Bu koşullardan ‘üyeler arasında etkileşimin olması’; üyelerin birbirleriyle yazılı mesaj, simgeler veya msn, IRC gibi senkronik (eşzamanlı) web uygulamaları aracılığıyla iletişimde bulunmalarını ifade eder. Facebook ve Twitter gibi sosyal medyaya üye olan kullanıcıların panolarına yazılan mesajlar veya bunlara yapılan yorumlar bu tür etkileşime iyi birer örnektir.³⁰ Söz konusu bu etkileşimin devamlılığı da önem arz etmektedir.³¹ Dolayısıyla, zaman geçirmek için sohbet odalarına giren veya herhangi bir sanal alanda (blog veya forum vb.) sadece ziyaret amaçlı bulunanlar, devamlılıktan yoksun bir iletişim gerçekleştirdiklerinden ‘*kullanıcı yığınları*’ olarak nitelendirilmektedirler. Daha açık bir ifadeyle, internet ortamında bir araya gelen bu kullanıcıların cemaat oluşturabilmesi için, katılım gösterdikleri BBS forum veya haber grubuna belirli aralıklarla da olsa devamlılık göstermeleri gerekmektedir.³² Devamlılık koşulunu sağlayan üyelerin sabit bir kullanıcı adı/nick sahibi olmaları da gerekmektedir. Yani

²⁹ Bkz. Dawson, “Religion and the Quest for Virtual Community”, s. 83.

³⁰ Sanal cemaatlerin ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda; senkronik (eşzamanlı) iletişimin söz konusu olduğu IRC (Internet Relay Chat) veya asenkronik (eşzamansız) iletişime imkan veren BBS forumlar ve WELL gibi Sanal Cemaatlerde gerçekleşen bütün kullanıcı etkileşimlerine, gerçekleşme zamanına ve şekline bakılmaksızın sanal topluluk denilmiştir. Bkz. Thomas Erickson, “Social Interaction on the Net: Virtual Community as Participatory Genre”, *Proceedings of the Thirtieth Hawaii International Conference*, c. 6, 1997, s. 13.

³¹ Bkz. Thomas Erickson, “Social Interaction on the Net...”, s. 13; Ananda Mitra, “Virtual commonality: Looking for India on the Internet”, *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*, (Edt. Steven Jones), London: Thousand Oaks-Sage, 2002, s. 59.

³² Grup üyeleri arasındaki etkileşimin tek başına yeterli olmadığını, üyelerin gruba katkı sağlaması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Bkz. Beverly Hunter, “Learning in the Virtual Community Depends Upon Changes in Local Communities”, *Building Virtual Communities: Learning and Change in Cyberspace*, (Edt. K. A. Renninger-W. Shumar), Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 96.

anonim ve değişken kimlik kullananlar, cemaat üyesi olmanın gereği olan güven duygusunu sağlayamadıklarından bu gruplara dâhil edilmezler.³³

Sanal bir cemaat oluşturabilmenin koşullarından birisi de sosyal kontroldür. Bu kontrol, etkileşim, devamlılık ve sabit kimlik koşullarını sağlayan cemaat üyeleri üzerinde gerçekleşen geleneksel bir kontroldür. Bu sosyal kontrol, cemaat üyelerinin sitenin “*kullanım koşullarına*” uymalarının zorunlu tutulmasıyla veya site yöneticileri tarafından belirlenen ve uyulması gerekli birtakım özel şartlarla sağlanır.

Sitelerde sosyal kontrolü sağlayan site yöneticilerinin de üyelere karşı bazı sorumlulukları bulunmaktadır. Yöneticiler, sitedeki aktiviteleri üyelerinin ilgi alanlarına göre düzenlemek ve sitenin içeriğini de üyelerin bireysel ihtiyaçlarını dikkate alarak hazırlamak zorundadırlar. Böylece sanal cemaatin üyeleri ilgi alanları bağlamında ortak bir paydada buluşmuş olurlar. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için geleneksel cemaat yapısıyla sanal cemaat yapısını karşılaştırmak faydalı olacaktır.

Geleneksel bir cemaatin üyesi olabilmek için bireylerin birçok ortak ilgi alanına sahip olması gerekirken, sanal bir cemaatin üyesi olabilmek için bir tek ortak ilgi alanı (hobi, müzik, eğlence vb.) yeterli olabilmektedir.³⁴ Geleneksel bir cemaatin üyesi olabilme, dinsel, sınıfsal, etnik veya cinsiyet gibi özelliklerin birden fazlasında ortak olmayı gerektirirken, sanal cemaatlerde bu şartlardan sadece birisinde ortak olma yeterlidir. Dolayısıyla geleneksel cemaatlerin üyeleri azami müştereklerde buluşurken, sanal cemaatlerin üyeleri ise asgari müştereklerde buluşabilmektedirler. Yani sanal cemaatleri meydana

³³ Örneğin ‘*The Well*’ gibi sanal cemaatler, gerçek isimlerle üyeliği zorunlu kılmakta, ‘*Facebook*’ gibi Sosyal medya ise yalnızca bir defa kullanıcı adı değiştirilmesine izin vermektedir.

³⁴ Dijk, *The Network Society Social Aspects of New Media*, s. 167.

getiren üyeler, sadece onları bir araya getiren ilgi alanı bakımından homojen, diğer bütün alanlar açısından ise heterojendirler.³⁵

Sanal cemaatler, müştereklik noktasında sığ görünmelerine karşın geleneksel cemaatlerin özelliklerini yeni uyarlamalarla birleştirmişlerdir.³⁶ Örnek vermek gerekirse; cemaatin önemli unsurlarından ortak dile sahip olma koşulu, internet ortamında değişime uğramaktadır. Artık bireyler aynı dili konuşmasalar dahi farklı dillerden mesajları istenilen dile çeviren web uygulamaları sayesinde herhangi bir Sanal cemaatin üyesi olabilmektedirler. Bu durum, cemaat üyelerinin aynı dile sahip olma zorunluluğunu ortadan kaldırmamakla beraber, bu koşulu esnemeye uğratmaktadır. İnternetin bireylere sunduğu bu imkan, onun farklı coğrafyalardan insanları sanal bir cemaat haline getirebilme özelliğine ek olarak, farklı dilden insanların da bir araya gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla internetin sunduğu iletişim ortamı, normal şartlarda bir araya gelmeleri mümkün olmayan insanlara sanal ortamda bir araya gelme imkanı tanımıştır.³⁷

Barry Wellman'a göre; dil, coğrafya, ırk ve cinsiyet bakımından farklı olan bireylerin internet ortamında bir araya getirmesi sonucunda oluşan sosyal ağlar,³⁸ üyelerine sundukları imkanlar noktasında

³⁵ Wellman-Guila, "Virtual Communities as Communities...", s.185.

³⁶ Campbell, *Exploring Religious Community Online...*, s. xvi.

³⁷ John Hartley, "Virtual Communities", *Communication, Cultural and Media Studies: The Key Concepts*, New York: Routledge, 2004, s. 231.

³⁸ Daha öncede belirtildiği üzere Wellman, cemaat yapısının yerini sosyal ağlara bıraktığını ifade etmektedir. Bu sebeple Wellman, kavramsallaştırmalarında cemaat kelimesini kullanmaktan özellikle kaçınmaktadır. Bu bakımdan Wellman, sanal cemaat kavramının yerine, bilgisayar dolayımıli iletişim sonucu ortaya çıkan 'sosyal ağlar' kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Nitekim 'sanal cemaat' kavramının isim babası olarak bilinen Howard Rheingold da sosyal ağları sanal cemaatlerle özdeş tutmaktadır. Rheingold, 2000 yılında yayımladığı ve sanal cemaatleri yeniden ele aldığı "*Rethinking Virtual Communities*" adlı makalesinde; Wellman'ın sosyal ağlar konusundaki analizlerini daha önceden bildiği takdirde, sanal kültür çalışmalarında kullanılan ve on sene boyunca tartışmalara yol açan 'sanal cemaat' kavramını "sosyal ağ" olarak isimlendirebileceğini ifade etmiştir. Rheingold'ın sanal cemaat ve sosyal ağlar konusundaki değerlendirmeleri için bkz. Howard Rheingold, "Rethinking Virtual Communities", 02/13/2000 www.rheingold.com/VirtualCommunity.html (11.02.2012)

geleneksel gruplardan farklılık göstermektedir. Wellman, bu iki sosyal örgütlenme biçimi arasındaki farklılıkları şöyle sıralamaktadır: ³⁹

1. Bireylere her bir ilgi alanı için farklı bir sanal topluluğun üyesi olma şansını veren sosyal ağlar, bireylerin geleneksel gruplara katılımını düşürür.

2. Sosyal ağlar, çevrenin birey üzerindeki sosyal kontrolünü azaltırken; cemaatin de bireye karşı olan sorumluluğunu azaltır.

3. Sosyal ağlar, bireyler arasındaki etkileşimin, bireylerin doğuştan kazandıkları yaş, cinsiyet, ırk gibi karakteristik özelliklere göre değil, yaşamlarında elde ettikleri -hayat tarzı- gibi ortak değerler noktasında şekillenmesini sağlarlar.

4. Bireyler, geleneksel gruplar içerisinde izole edilirken, sosyal ağlar bireyin küresel ölçekte bir ağa bağlanmasına imkan sağlar.

5. Geleneksel grup üyeliği bireye aidiyet duygusu sağlarken sosyal ağlar, bireyler üzerindeki grup içi aidiyet hissi ve kimlik baskısını azaltır.

İlk bakışta bu iki sosyal örgütlenme biçimi arasındaki farklılıkların geleneksel cemaatler aleyhine olumsuz bir tablo ortaya çıkardığı düşünülebilir. Ancak bu sosyal ağların, günümüz post modern toplumunda yalnızlaşan bireylere sanal ortamda da olsa bir araya gelme imkanı verdiği ve fiziksel ortamdaki cemaatleriyle bağlarının devam etmesine katkıda bulunduğu gerçeği göz ardı edilemez. Daha da önemlisi sanal ortamdaki bu sosyal ağların günlük hayat ile sanal ortam arasındaki bağları güçlendirdiğini; bu ağların sağlamış olduğu

³⁹ Barry Wellman, "Living Networked in a Wired World", 1999.
www.homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html (21.01.2011)

iletişim kolaylığı ve devamlılığının, bireylerarası ilişkilerin canlı tutulmasına katkıda bulunduğunu ifade etmek gerekir.

Sonuç olarak, iletişim ve bilgi paylaşımı amaçlı olarak ortaya çıkan internetin; ilk dönemlerinden bu yana sosyal amaçlarla kullanıldığı, bireylere, zaman ve mekândan bağımsız, fiziksel mevcudiyetin zorunlu olmadığı sosyal bir iletişim alanı sunduğu görülmektedir. Bu durum bireyler için yeni örgütlenme alanları ortaya çıkarmış; cemaat ve cemiyet benzeri sosyal organizasyonlara da yeni örgütlenme yolları sağlamıştır. İnternet ortamının sunduğu bu olanaklar sonucunda ortaya çıkan sanal cemaatler, milyonlarca insanın ortak değer, inanç ve düşüncelerini paylaşmalarına imkân sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Campbell, Heidi, *Exploring Religious Community Online: We Are One in the Network*, New York: Peter Lang, 2005.

Crow, Graham, "Community", *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, (Edt. George Ritzer), Massachusetts: Blackwell Publishing, 2007, ss. 617-620.

Curley, Robert (Edt.), *The Britannica Guide to Inventions that Changed the Modern World*, New York: Britannica Educational Publishing, 2010.

Dawson, Lorne L. "Religion and the Quest for Virtual Community", *Religion Online: Finding Faith on the Internet*, (Edt. Douglas E. Cowan-Lorne Dawson), London: Routledge, 2004, s. 85.

Dijk, Jan Van, *The Network Society Social Aspects of New Media*, London: Sage Publications, 2006.

Erickson, Thomas, "Social Interaction on the Net: Virtual Community as Participatory Genre", *Proceedings of the Thirtieth Hawaii International Conference*, c. 6, 1997, ss. 13-21.

George, Susan Ella, "Believe It or Not: Virtual Religion in the 21st Century", *International Journal of Technology and Human Interaction*, c. 1(1), 2005, ss. 62-71.

Gezgin, Mehmet Fikret "Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 22, 1988, s. 193.

Hartley, John, "Virtual Communities", *Communication, Cultural and Media Studies the Key Concepts*, New York: Routledge, 2004, ss. 231-232.

Hesse, Bradford W., "Curb Cuts in the Virtual Community: Telework and Persons with Disabilities", *Proceedings of the 28th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 1995, ss. 418-425.

Hunter, Beverly, "Learning in the Virtual Community Depends Upon Changes in Local Communities", *Building Virtual Communities:*

Learning and Change in Cyberspace, (Edt. K. A. Renninger-W. Shumar), Cambridge: Cambridge University Press, 2002, ss. 96 -126.

Jones, Steven, “*The Internet and Its Social Landscape*”, *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*, (Edt. Steven Jones), CA: Thousand Oaks Sage, 2002.

McMillan, D. W.-D. M. Chavis, “Sense of Community: A Definition and Theory”, *Journal of Community Psychology*, c. 14, 1986, ss. 6-23.

Mitra, Ananda, “Virtual commonality: Looking for India on the Internet”, *Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety*, (Edt. Steven Jones), London: Thousand Oaks-Sage, 2002, ss. 55-79.

Rainie, Lee, *The Social Side of the Internet*, 2011.

www.pewinternet.org/Reports/2011/The-Social-Side-of-the-Internet.aspx (03.03.2011)

Rheingold, Howard, “Virtual communities: Exchanging ideas Through Computer Bulletin Boards”, *Whole Earth Review*, Winter 1987, www.findarticles.com/p/articles/mi_m1510/is_n57/ai_6203867/ (08.01.2011).

....., *The Virtual Community*, New York, 1998. www.rheingold.com/vc/book/intro.htm (22.03.2011)

....., “Rethinking Virtual Communities”, 02/13/2000 www.rheingold.com/VirtualCommunity.html (11.02.2012)

Schuler, Douglas, *New Community Networks: Wired For Change*, New York: Addison-Wesley Publishing Company, 1996. www.scn.org/ncn/chpt1.htm (30.03.2011)

Tönnies, Ferdinand, *Community and Civil Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Ward, Katie J., “*Cyber-Ethnography and the Emergence of the Virtually New Community*”, *Journal of Information Technology*, 1999, c.14, ss. 95-105.

Wellman, Barry, “Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking” *International Journal of Urban and Regional Research*, c. 25(2), 2001, ss. 227-252

....., “Living Networked in a Wired World”, 1999.

www.homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html (21. 01. 2011)

....., “An Electronic Group is Virtually a Social Network” , *Culture of the Internet*, (Edt. Sara Kiesler), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1997, ss. 1-26.

....., Janet Salaff v.dğr., “Computer Networks As Social Networks: Collaborative Work, Telework, and Virtual Community”, *Annual Review of Sociology*, c. 22, 1996, ss. 213-238.

.....,-M. Guila, “Virtual Communities as Communities: Net Surfers Don't Ride Alone”, *Communities in Cyberspace*, (Edt. M. A. Smith-P. Kollock), New York :Routledge, 1999, ss. 167-194

Wood, Andrew F.-Matthew J. Smith, *Online Communication: Linking Technology, identity and Culture*, Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates, 2005.

Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York: Oxford University Press, 1983.

Zaleski, Jeffrey, *The Soul of Cyberspace: How New Technology is Changing our Spiritual Lives*, New York: HarperEdge, 1997.

Künye:

Haberli, Mehmet, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.1, sy. 3, (2012): 118-134.